

Kemal Abdulla'nın Unutmağa Kimse Yok Romanı (Kavramlar Dünyası ve Bazı Özel Metin Kurucu İşaretlerin Kullanılması Üzerine)

Mehman Musaoğlu¹

Giriş

Art, eş, ön, iç görünümlü²; sosyal, tarihî, edebî ve lengüistik içerikli yöntem bilimleri, çağımız filolojik incelemelerinde giderek daha sık bir biçimde uygulanmaktadır (Musaoğlu 1910: 11-60). Buna bağlı olarak, Türkoloji'de de yeni filolojik yöntemlerin uygulanması gündeme gelmektedir. Söz konusu yöntemlerin filolojik bilimde uygulanmasını şartlandıran en temel olgulardan biri ise, şüphesiz ki, çağın güncel sorunlarını ve gelmiş geçmiş tarihî olaylarını dünyanın kavramlar haritasına göre deneme yazısı düzeyinde algılayan ve yazınsal olarak da ana dilinde yeni bir biçimde anlatabilen bedii eserlerin ortaya çıkmasıyla ilintilidir. Kemal Abdulla'nın 2011 yılında yayımlanan "Unutmağa Kimse Yok" romanı da gerek içeriği gerekse sanatsal anlatım biçimiyle edebiyatımızda yeni bir edebî hadisedir. Makalede, söz

¹ Prof. Dr. Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü öğretim üyesi, mehman.musaoglu@gmail.com. Prof.Dr. L. Karahan Armağanı, Akçağ, Ankara, 2013, s. 241-258.

² Retprosperspektif/Retprosperspektivel; Retrospektif/Retrospektivel;
Prospektif/Prospektivel ve Perspektif; İnterospektif/interospektivel
kelimeleri, **Perspektif** (is. Fr. **perspective**) ve ya *ön görünümlü* sözcüğü, Türkiye Türkçesinde kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde sık kullanılmayan **perspektif** sözcüğü, genellikle geleceğe yönelik, geleceğe göre, uzaktan görünüş anlamını ifade etmektedir. **Retrospektif** (art görünümlü) ve **prospektif** (*eş görünümlü*) sözcükleri de Hint-Avrupa kökenlidir. Ancak söz konusu sözcükler, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. **Retrospektif** sözcüğü geçmişe yönelik, geçmişe göre, **prospektif** sözcüğü ise şimdiye yönelik, şimdiye göre yapılan herhangi bir konudaki değerlendirmeleri içerir. **Perspektif** sözcüğü tümüyle, **retrospektif (ret.)** ve **prospektif (pros.)** sözcüklerinin ise ilk heceleri alınarak, Türkiye Türkçesinde tarafımızdan **retprosperspektivel** terimi türetilmiştir. Söz konusu sözcüğün ifade ettiği kavram, 1990'lı yıllarda Türkoloji'nin çeşitli konuları üzerine yaptığımız araştırma-inceleme süreçlerinde anlamsal nitelikteki bir anadil varyantı olarak belirlenmiş ve gerek Rusça, gerekse Azerbaycan Türkçesinde tarafımızdan kullanıla gelmiştir. **Retprosperspektif** sözcüğü birleşenlerinin Türkçedeki sözlüksel ve biçembilimsel (biçem/biçembilim/biçembilimsel) kullanımları ise, söz konusu leksik birimlerin birincil anlamsal-işlevsel alanlarına bağlı olarak gerçekleşmektedir. **Retprosperspektif** kavramının tümüne gelince: Herhangi bir konu veya konulardaki sosyal-bilimsel ve bilişsel değerlendirmelerin, araştırma ve incelemelerin hem geçmişe hem şimdiye hem de geleceğe yönelik metodolojik eksende yapılması demektir (Musaoğlu 2003: 24).

Yukarıdaki sözcüklerin sırasında *interospektif/interospektivel* (*iç görünümlü*) kelimesi de belirtilmiştir. Bu kelimenin ifade ettiği kavramla ilintili benzer bir sözlüksel model niteliğinde *iç katman* (*interstrat*) sözü, XX. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkmıştır. Birinci kelime özgün nitelikteki bir bakış açısı, ikincisi ise böyle bir bakış açısıyla değerlendirilebilen olay, olgu, nitelik ve nicelikleri ifade eder. Söz konusu kelimeler, 1990'lı yıllardan itibaren gerçekleşen dünya düzeyinde ulus devletlerin ve kültürlerin millî öze bağlı dil-edebiyat, etnografya, din ve inanç nitelikteki özgün sözel boyutların, etnik, folklorik ve mitolojik içerikli çeşitli arkaik verilerin özelliklerinin araştırılması ve incelenmesi sırasında belirlenen belli kavramları ifade etmek için türetilmiştir. Bu kavramlar ve onları ifade eden kelimeler, yukarıda belirtilenlerden bazı farklı özellikleriyle seçilmektedir. Bundan dolayı, çağdaş lengüistik anlatımda kullanılmaktadır (Добровольский 1998; Дитрих 2002).

konusu edebî hadiseden, romanın kavramlar dünyasından ve orijinal edebî-lengüistik özelliklerinden söz edilmektedir.

1. Unutmağa Kimse Yok Başlığı Kemal Abdulla Felsefesini İfade Eden Özdeyiş veya Özel Bir Metin Kurucu İşaret Olarak

Kemal Abdulla, Eksik Elyazması ve Büyücüler Deresi eserlerinden sonra Unutmağa Kimse Yok (Abdulla 2011) romanını yazarak meşhur üçlemesini tamamladı. Üçlemeyi oluşturan önceki iki romanın başlığının neye işaret ettiği herkesçe malum. Birinci romanın başlığı Dede Korkut Kitabı'na, ikincisi ise eski dönemlerde mevcudiyeti hayal edilen bir gizemli-sanal büyücüler deresi algılayışına işaret eder. Acaba “Unutmağa Kimse Yok” romanının başlığı bizi neye, hangi gizemli dünyalara götürüyor? Neden Unutmağa Kimse Yok? Aslında bu kelimelerle Kemal Abdulla algılayışının felsefesi ifade olunmaktadır. Bu bakımdan söz konusu kelimelerle ifade edilen anlam, genelde Kemal Abdulla yaratıcılığının, özeldir ise onun Unutmağa Kimse Yok romanının bir özel metin kurucu işareti olarak nitelendirilebilir, diye düşünüyoruz. İlk önce roman başlığının bir özel metin kurucu birleşen olarak neye işaret ettiğine bir açıklık getirelim. Romanda kullanılan diğer metin kurucu işaretler de aşağıda örneklerle açıklanacaktır.

Bilindiği gibi, *paralel dünyalar, muhteşem ahenk ve olayların ufku veya ufuk çizgisi anlayışları*, dünyanın kavramlar haritasının algılanışında şimdiye kadar temel etkenler veya anahtar kelimeler olarak çeşitli deneme yazılarında da şu veya bu biçimde her zaman söz konusu olmuş ve ebediyen olacaktır. İnsanoğlunun idrak edebildiği her bir şey, söz konusu üçlü sistematığın gerçekleştiği kavramlar dünyasında şu veya bu biçimde yer almaktadır. Unutmağa Kimse Yok romanının başlığı da işte büyük bir meta metin olarak yukarıda belirtilenlere işaret etmektedir. Bundan dolayı, yazarın söz konusu romanından çok önce yazdığı “Unutmağa da kimse yok” şiiri ve şiirin sonunda söylediği yorum-sonuç mısraları, sadece söz konusu romanın değil, yazarın bütün eserlerinin veya onun kavramlar dünyasının temel edebî-bedii nitelikteki özel metin kurucu işareti olarak da ele alınabilir. “Unutmağa da kimse yok” şiiri:

Mənə deyən gərək nə olub axı,

Nə çabalayırsan, söylə, nə xəbər.

Sən çətin tapasan (bulasan) axtardığımı(aradığımı),

Sən axtardığımı itirməyiblər.

Nələr arzuladıq, nələr qazandıq,

Hələ nələri də itirəcəyik (kaybedəcəğiz).

Yollara sarılıb biz də uzandıq,

Hara gəlib çatdıq (ulaştık, eriştik) belə tələsik (acele)?

De mənə varmıydın, ya bəlkə yoxdun?

De mənə, yuxudu bəlkə bu dünya?
Bu bulaq suyunda sənmiydin axdın?
Bu bulud apardı səni haraya?
Vaxt gəlir, hər şeyin yetişir sonu,
Bu nəydi qurtardı, yox oldu, getdi?
Bu da bir həyatdı, oynadıq onu,
Bu da bir oyundu, yaşadıq bitdi.
Yollar getdi üzü dağa,
Yoxuşlar enişlərdən çox.
Kimsə yox xatırlamağa,
Unutmağa da kimsə yox.

Şiir, yukarıda belirtildiği üzere, Kemal Abdulla'nın çok çeşitli edebî türlerden oluşan büyük metnine bütünlükte bir metin dilbilimsel meta gönderme niteliği taşımaktadır. Veya söz konusu şiir, çağdaş metin dilbilimi terminolojisi ile ifade edecek olursak, lengüistik nitelikteki anafora, kor anafora ve kor katafora unsurları ile bir sistemde yer alan somut bir kataforik gösterge olarak da değerlendirilebilir³.

2. Unutmağa Kimse Yok Romanının Kavramlar Dünyası

Kemal Abdulla'nın bilimsel, edebî, bedii, araştırmacılık ve çevirmenlik faaliyeti bütünlükte büyük bir metinler arası (intertekstual) meta metindir, denebilir. Söz konusu Metnin kavramlar dünyasının anlatanı veya doğrudan yazarı da, şüphesiz ki, Kemal Abdulla'dır. Kemal Abdulla'nın kendine özgü bedii kavramlar dünyası ve söz konusu dünyaya göre konularıyla ve edebî-bedii tiplerleriyle olgunlaştırılan tematik kavramlaştırma süreci ve buna bağlı olarak da gerçekleştirilen somut bir kategorileştirme çerçevesi vardır. İşte bütün bunlar, söz konusu Metnin birinci, dolayısıyla, düşünen veya verici (adresant) olan Kemal *Abdulla tefekkür ve tahayyül fenomenini* (Hacılı 2010: 3) veya birleşenini oluşturur. Söz konusu metnin ikinci birleşeni kavranılandır, dolayısıyla, yazarın geniş okur kitlesine sunduğu eseridir ve eserde ifade edilen fikirdir. Üçüncü birleşen ise, dinleyendir, okurdur, alıcıdır veya uluslararası lengüistik terminoloji ile ifade edecek olursak *adresat'tır*. Kemal Abdulla metninde yer alan herhangi fikir okurunun kavrayışında yeni bir semiyotik mekan veya semiyosfer oluşturur. Bu ise okuru bütün olup bitenleri veya maddî ve manevî gelişmeleri sorgulamağa teşvik eder.

³ Yun. *anaphora* terimi, öne ve arkaya gönderen veya ön ve art gönderimli metin dilbilimsel gösterge anlamını ifade etmektedir. *Catathoric reference* terimi, öne gönderme unsuru veya ön gönderimli gösterge anlamına gelir. *Anaphoric reference* terimi, öne ve arkaya gönderme unsuru; *koranaforiklik* ve *korkataforiklik*: *co-reference* terimleri ise metin dilbilimi terminolojisine göre metnin hem yukarı hem de aşağı parçalarına gönderme yapan eş gönderimli unsurlar olarak nitelendirilmektedir (LES 1900: 32; Dilçilik ansiklopediyası 2006: 49, 321; Musayev 2011: 276).

Çeşitli dil-konuşma verileri, edebî-bedii modelleştirmeler, arketip nitelikteki tipler ve yazar gerçeklikleri, bugün çağdaş filolojik bilimde artık farklı bir biçimde yorumlanmaktadır. Onlar, klasik nitelikli önceki filolojik çalışmalarındaki gibi sadece derindeki yapı'dan veya ana varyant-varyant değişimlerinden hareketle incelenmemektedir. Modern filolojik araştırma ve incelenmelerin mana//fonksiyon//yapı doğrultusunda gerçekleştirilmesi de yeterli görülmemektedir⁴. Çağdaş filolojik araştırmalarda ve incelemelerde hem dil-konuşma faktörleri hem de edebî-bedii gerçekleştirmeler, artık dünyanın kavramlar haritasından hareketle evrensel ve millî nitelikteki kavramsal bağlamlarda ve münferit tarihî dönemlerin geniş diskursal eksenlerinde incelenmektedir. Kemal Abdulla'nın Unutmağa Kimse Yok romanının metninin kavramlar dünyasının da bir yandan söz konusu meta bağlamda kavramsal olarak incelenmesi uygun olacaktır. Öte yandan Türk-İslam medeniyetine, düşünüş ve düşünce sistematığına yakından bağlı olan kavramlar dünyası özelliklerinin de söz konusu incelenme sürecinde göz önünde dikkatlice bulundurulması gerekmektedir. Söz konusu kavramlar dünyasının başlangıç nitelikteki münferit fenomenal çevrelerinin (frame) ve çevrenmelerinin veya sahneleri-kavramlaştırmalarının ise, aşağıdaki biçimde sıralandırılarak adlandırılmasının uygun olacağı kanaatindeyiz:

- Tanrı hakkı, ahret, kader;
- Kardeşlik, komşuluk ilişkileri;
- Aile müessesinin kutsallığı, bakirelik, bakir ve bakire;
- Kahramanlık, mertlik ve cesaret;
- Sevgi, aşk ve güzellik;
- Misafirperverlik, konukseverlik veya komşun aç iken rahat olmamak;
- Emanet ve sadakat;
- Şehitlik ve gazilik mertebeleri;
- Sabır ve tevekkül vb.

Söz konusu kavramlar, Türkçe metnin şiirsel-folklorik anlatımında X-XI yüzyıllardan başlayarak ortaya çıkar. Dünyanın dil haritasına ve Türk-İslam medeniyetine göre belirlenebilir üst kavramlar, Kemal Abdulla metninin bedii kavramlar dünyası bağlamında Türklük ve Azerbaycancılık mentalitesine uygun üst ve alt kavramlara bağlı olarak kavramlaştırılmaktadır. Bu ise yazarın kendine özgü bir semantik yaratıcılık sisteminin, gerçekliğinin ve edebî-bedii dilinin oluşumuna yol açmaktadır. İşte bu dil, bir zamanlar edebî tenkidimizde *iyice anlaşılmamış, ağırlaştırılmış ve taranmamış bir dil gibi* geniş tartışmalara yol açmıştı (Səlcuq 2005: 190). Ancak, söz konusu dil, başından beri *çıkarma-yalın ve birleşik cümlelerin yanı sıra, kültürel nitelikteki diğer ağır dil katlarının da kendine özgü bir biçimde harekete getirilerek kullanılması, dil ve özel metin kurucu semiyotik işaretlerin birçok halde birbiriyle örtüşmesi ile seçilmiştir*. Bunun sonucunda yazarın bedii kavramlar dünyasının ifadesine bağlı olarak gerçekleşen orijinal bir metin dilbilimsel⁵ sıralanma ortaya çıkmıştır. Cümlelerin böyle bir lengüistik sentagma sistematığıyla

⁴ Burada yapıdan manaya ve işleve ve işlevden veya fonksiyondan ve manadan yapıya ve her ikisinden de birbirine doğrultularında gerçekleştirilen ve günümüzde artık klasik sayılabilecek araştırmalar ve incelemeler kastedilmektedir.

⁵ Söz konusu terim, metine ilişkin lengüistik özellikleri ifade etmektedir ve İng. Text Linguistics, Alm. Textlinguistik, Rus. лингвистика текста biçimlerinde kullanılmaktadır.

metinlerdeki yerleşimi, sentaktik sıralanması ve bütünlükte yazarın edebî-bedii dili, bugünün Azerbaycan edebî diskurunda artık öz mutlak uygunluğunu kanıtlayabilmiştir. Kemal Abdulla metninin kavrayışlar dünyası kendine mahsus kavramsal renkliliği ile de bilinmektedir. Bu renkler, kavramlar ve kavramsal çizgilerin birçoğu, Kemal Abdulla metninde alt düzey ve faktörleriyle artık kavramlaştırılmıştır. Söz konusu kavramlaştırmalar, kavramsal-psikolojik yönleriyle doğrudan doğruya yazarın kendisine aittir. Bunlara aşağıdakiler, ait edilebilir:

- Dolgun an;
- Yol ve yolun sonu veya hiç bitmeyen yol;
- Ruh ve ruhun gözü;
- Tenhalık; teklik ve tekcenelik⁶;
- Sır ve sır içindelik veya bilinmezlik;
- Gariplik ve yalnızlık;
- Hatıra, unutkanlık ve unutmaya kimse yokluk;
- Oyun ve oyunbazlık;
- Günah ve günah içindelik;
- Kıyas ve kıyasçılık;

-Mit ve tarih; mitin veya tarihin Kemal Abdulla tabiriyle tekceneleştirilmesi veya bireyselleştirilmesi vb.

-Azerbaycancılık ve Türkçülük; etnik belirlilik ve millî kimlik; Azerbaycan dili, Türkçe, Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi gibi kavrayışların algılanması vb.

Kemal Abdulla Metninde yer alan bazı kavramlaştırmalar ise yazarın bilişsel sisteminde eklendiği mantıkî ve felsefî nüanslarıyla genellikle evrensel niteliktedir. Bunlara ise aşağıdakiler ait edilebilir, diye düşünüyoruz:

- “-Hayat ve ölüm;
- Baki ve fâni
- Rabbani ve arzani;
- Ruh ve cisim;
- İdeal ve gerçek;
- Batin ve zahir;
- Özgürlük ve zaruret;
- Birey, toplum ve nihayet şair-hükümdar veya entelektüel-güç kavramlaştırmaları”

(Hacılı 2010: 61).

Kemal Abdulla metninin paradigma sistemi, çağdaş edebî-bedii süreçte yazarın çağdaşı olduğu diğer yazarların deneme metinlerinden büyük bir ölçüde farklılık göstermektedir. Her şeyden önce, yukarıda belirtilen kavramların algılanması, tahayyüle verilmesi, fikir ve düşünce bağlamı düzeyinde belirlenmesine göre yazarın kendine özgü bir semantik sistemi veya mantığı bulunmaktadır. Söz konusu metin, kavramların yazarın tahayyülünde anlamlandırılması ve düşünüşünde fikir ve düşünce birleşenlerinin kavramsal çerçeveleri ve bileşiksel tiplerini olarak biçimlendirilmesi özelliklerine göre diğer Azerbaycan yazarlarının deneme metinlerinden seçilmektedir. Bu kavramların özel metin işaretleri ve ana dili ile homojen olarak ifadesi ise onların, yukarıda da belirtildiği üzere, en

⁶ Yazarın kendi kelime hazinesine mahsus bir sözcüktür. Tenha olma ve tek olma durumunu ifade etmektedir. Söz konusu sözcüğe Azerbaycan yazarlarından ilk defa olarak Kemal Abdulla'nın dilinde rastlanmaktadır.

orijinal metin üretici etkenlerindedir. Söz konusu büyük Metnin sentagma (sözce ve sözceleme) hiyerarşisi veya işlevsel olarak semantik ifadesi de yukarıda belirtilen kavramların özel metin işaretlerinin ve ana dilinin en çeşitli edebî-bedii biçimlerde ve türlerde kullanılmasıyla belirlenebilmektedir. Söz gelimi tez, bilimsel monografi, ders kitabı, makale; roman, hikâye, oyun eseri, şiir, kıssa, esse vb. olarak. Söz konusu meta metinde, yukarıda belirtilen deneme yazısı türlerinin edebî, bedii, teknik, semiyotik ve işaretli metin kurucu olanaklarından azamî derecede yararlanılmaktadır.

Yukarıda belirtilen, göreceli ve doğrudan nitelikteki kavramlar olarak sınıflandırılan kavrayışların bütünlükte algılanması ve tahayyülde kullanılmasına göre yazarın düşünüşünde münferit olarak belirlenen bedii kavramlar dünyasının haritası, Unutmağa Kimse Yok romanının metninde genellikle üç ana temele dayanılarak çizilebilmektedir. Bunlar, yukarıda da belirtildiği üzere, aşağıdakilerden ibarettir:

- Paralel dünyalar;
- Muhteşem ahenk;
- Hadiselerin ufku veya ufuk çizgisi...

Peki paralel dünyalar, muhteşem ahenk ve hadiselerin ufku veya ufuk çizgisi kavrayışları ne demektir? Acaba bunlar romanda neyi ifade etmektedir?

Romandaki hadiseler önce şehirde gerçekleştirilmektedir. Dil ve Tefekkür Enstitüsü'nde gerçekleşenler, romanda günlük hayatımızda görülebilir somut tematik çizgileriyle eş görünümlü olarak yansıtılmaktadır. Birinci paralel dünyaların kahramanları olarak romanda Profesör, Patriarh⁷ Zabite Hanım, Vahit Muallim, Neriman Muallim, Ayhan Alekberov ve diğer unutulmayan başarılı bedii tipler canlandırılmaktadır. Sonra söz konusu hadiselerin devamı, ücra bir dağ köyünde, dolayısıyla, ikinci paralel dünyada yine de eş görünümlü olarak gerçekleştirilmektedir. Bahram dayı, Mübariz kişi, Gülsüm vb. tipler işte söz konusu dünyanın insanları olarak roman metninde yer almaktadır. Hadiselerin genel gelişiminin tarihî nitelikteki Yeni Çağ dönemi de bundan sonra başlamaktadır. Bu, üçüncü paralel dünyadır. Bu dünyadan veya tarihin derinliklerinden ise Mirza Pirkulu, Alikumral Yüzbaşı, Mir Hasan adlı insan tipler ve mitolojik nitelikteki *kurt tiplmesi* boy göstermektedir. Akabinde söz konusu iç görünümlü otantik kat veya paralel dünya üzerinde paralel dünyaların dördüncüsü “uyku ekseninde” (<http://kult.az.com>) ortaya çıkmaktadır. Sonuncu art görünümlü paralel dünya olarak ise romanda eski Yunan mitleri, Troya savaşı, nifak elması ile ilintili hadiseler ve bu hadiselerin tematik gelişimi bağlamında gerçekleştirilen somut edebî-bedii tipler kaleme alınmaktadır. Romanda paralel dünyalar olarak kaleme alınanlar işte yukarıda gösterilenlerden ibarettir.

Romanın metninde tematik olarak gerçekleştirilen hadiselerin gelişiminin esas itibarıyla art görünümlü olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, romanda bu günden geçmişe doğru devam eden bir gelişme görünümü veya projeksiyonu izlenilmektedir. Bunun yanı sıra, romanda çeşitli bedii gidişatların, ayrıntıların ve detayların hem eş görünümlü (prospektif) veya olay ve olguların bugüne ve geleceğe, hem de iç görünümlü (interospektif) veya olay ve olguların *millî öze veya mentaliteye* göre değerlendirilmesi görünümünde bedii kavramlar dünyası olarak tasvir olunması da dikkatleri çekmektedir. Hadiselerin ufku ve ufuk çizgisi ise,

⁷ Patriarh kelimesi, romanın metninde ataerkil veya eski dönemleri çok iyi bilen bir bilgin, bir büyük bilirkişi anlamında kullanılmıştır.

gerek art ve eş görünümlü, gerekse iç görünümlü nitelikteki araştırma-inceleme projeksiyonlarında izlenen her çeşit tematik gelişmenin sonuçlarının denemesel olarak görüldüğü ve *dolgun anın* gerçekleştiği sınırdır. Muhteşem ahenk bütün bunları ihtiva eden düzendir. Bu düzeni düzenleyen ise, İlahî Mantık veya Yaratanın takdiridir.

3. Dil İşaretleri ve Romandaki Kavramsal-Edebî Nitelikteki Diğer Metin Kurucu İşaretler

Dil aracılığıyla insan beyinde özelde çeşitli bilgiler, konular, prototipler, şemalar, çerçeveler ve genelde ise dünya görüşü ve biliş düzeyleri vb. yansır. Onlar “algılama//bilinç//düşünüş ekseninde kavramsal-iradi olarak hafızada yeniden işlenilir ve hem enine hem de boyuna göre depolanır. Depolanmalar ise bilimde şimdi artık insan biliyi ve düşüncesinin üst ve alt düzeyleri aşamalarında sınıflandırılır. Söz konusu sınıflandırmalar ve ya kavramlaştırmalar çağdaş sosyal bilimlere dair araştırmalarda çeşitli bilişimsel yöntemlerle yapılır ve onların sonuçlarını bir arada değerlendiren bilişsel bilimin ise incelenme-araştırma ilkelerinin toplamı olarak algılanır. Sentetik ve sinerjik nitelikteki bilişsel bilimde üst kavramlar ve kategoriler ile alt kavramlar ve kategoriler birbiriyle bağlantılı ve sistematik olarak incelenir. Kemal Abdulla'nın Unutmağa Kimse Yok romanının metninde de *paralel dünyalar, muhteşem ahenk ve olayların ufku veya ufuk çizgisi anlayışları* aynı zamanda birer münferit üst kavramlar niteliği taşır. Yazar algılama sürecinde belirlenen kavrayışları semiyotik (Yunan. *sēmeîon*- işaret) işaretlerin ve süreçlerin veya semiozislerin⁸ çeşitli zaman ve mekan semiyosferlerindeki hareketleriyle edebî-bedii yazar gerçekliği olarak ifade eder. Kısacası, paralel dünyaların, ilahî mantığın veya ahengin gelişim mekanizmini, alt kavramlarıyla ve kategorileriyle açar. Ve çeşitli tarihî olayların, psikolojik yazar anlatımlarının, kıssa niteliğindeki rivayetlerin ve hikâyelerin bedii-retorik açılımı sürecinde ise okuruna yeni bir bedii kavramlar dünyası sunar.

Kemal Abdulla metni Türkolojik filolojide, her şeyden önce hem bilişsel bilime hem de çağdaş edebî-lengüistik tahlile, kavramlar dünyası veya kavramlardan hareketle sürdürülebilecek filolojik incelenmelerin ve araştırmaların kapılarını sonuna kadar açar. Söz konusu metin, XXI yüzyılın başlarında dünyanın bedii kavramlar haritasından ana dilimizde kapsamlı olarak söz edebilmek için Azerbaycan Türkçesi anahtar kelimesini bütün anlamsal çaralarıyla ve bedii ifade olanaklarıyla bizlere sunar.

⁸ *Semiozis* (Yunan. *sēma* ‘işaret’) işaret süreci demektir ve işaretlerin oluşturma, kurma, hareket ve açıklama özelliklerini içerir. Söz konusu terim sık olarak iletişim (komünikasyon) anlayışının veya sözcüğünün eş anlamlısı olarak da kullanılır. Bunun sonucunda işaretin işaretlenenle işaretleyen arasındaki uygunluğu kurulmuş olur. *Semiyosfer* (Yunan. *sēma* ‘işaret’, *sphaira* ‘küre sathı’) ise işaretlerin küresel alanı ve çevresi, mekan ve zamanda mevcut olan işaretlerin ve dil ilişkilerinin bütününe içeren semiyotik mekandır. Semiyosfer anlayışını semiyotik kültür biliminde ilk defa olarak Y. M. Lotman kullanmış ve literatüre de o getirmiştir. Semiyosfer kendi hedefine ve mahiyetine göre kültür gibidir. O, her şeyden önce verici (adresant) ve alıcının (adresat) önceki kültürel bilimsel deneyiminden oluşur ve aynı zamanda enformasyon kanalına bağlı olan zaruri dil komünikasyonlarının temelini oluşturur. Semiyosferin bütün unsurları, münasebet formüllerinin birbiriyle sürekli olarak transformasyon olduğu dinamik bir durumda yerleşir (Stariçenok 2008: 539-540). Söz konusu anlayış//terim, bilim tarihinde neyosfer, atmosfer, biyosfer vb. kavramlarından ve uygun kavramları ifade eden terimlerden sonra ortaya çıkmıştır.

Bugün çağdaş yorumlanmasıyla insan entelektine ve bir bütün olarak algılanan deneyimine ilişkin soyut ve somut kavramların birleştirilebilir alt kategorileriyle farklı açıklanmalardaki betimlenmesini bilişsel bilim ve bilişsel filolojik lengüistik ve edebiyat bilimi yerine getirmektedir. Dünyanın dil haritasını *evren, uzay, yol, din, dil, inanç, savaş, barış, demokrasi, mutluluk, düşmanlık, dostluk, acı, merhamet vb.* gibi genel kültürel temelli kavramlar oluşturmaktadır. Bu kavramlar, bilişsel dilbilimde insana özgü özelliklere bağlı olarak gerçek prototipleriyle belirlenmektedir. Dolayısıyla *sitem etmek, teessüf, niyet, istek, sebep, maksat, değerlendirme, sevgi, nefret, sevinç* gibi anlamsal alanları içeren özellikleriyle ifade edilmektedir. Söz konusu bağlamda *sevgi-acıma*, veya *sevgi-nefret* gibi lengüistik kavramlar⁹ somut diskursal varyantlarıyla da dikkatleri çekmektedir. Böylece, hem somut dil göstergeleri hem de kavramsal faktörlerle ifade edilen anlayışlar lengüistik kavramlar olarak tarif edilmektedir.

Bu bağlamda herhangi bir yazarın kendine mahsus olan ve deneme yazılarında ifade olunan bir kavramlar dünyası ve buna bağlı olarak da anlattığı somut bir yazar gerçekliği vardır. Bu kavramlar dünyası ve yazarın kendine özgü algılama ve fikir gerçekliği onun kullandığı bedii dille ve özel edebî-bedii metin kurucu işaretlerin hareketleriyle ifade olunmaktadır. Yazar herhangi bir deneme metinini kurgularken sadece dil birimlerinden, dolayısıyla fonemlerden, morfemlerden, sentaksemlerden (tamlamalar, kelime grupları, cümleler vb.), leksemelerden (kelimelerden), frazemlerden (deyimlerden) ve textemlerden (cümleden büyük birliklerden) gelişigüzel olarak istifade etmez. (Bir metin sadece belirtilenlerden oluşsaydı o zaman söz konusu herhangi bir bedii eser monoton cümlelerden oluşan sözcük yığınından başka bir şey olmazdı.) O, kendi yazar gerçekliğini ifade edebilmek için, her şeyden önce, millî dile ve özgün nitelikteki mentaliteye mahsus olan semiyotik mahiyetli ve kendisinin şekillendirdiği en çeşitli metin kurucu işaretlerden yararlanır, dolayısıyla metini onlarla kurur. Farklı dil işaretlerinin ve edebî-kavramsal nitelikteki diğer özel metin kurucu işaretlerin işlevsel ve anlamsal parametrelerinin birbiriyle örtüşmesi ise deneme metininin başarılı olmasını şartlandıran temel etkenlerdendir. İşte Kemal Abdulla metinini de başarılı ve orijinal kılan temel etkenlerden birisi, söz konusu işaretlerin çoğu kez birbiriyle örtüşebilmesiyle bağlantılıdır. Aşağıda hareketleri birbiriyle örtüşen dil ve edebî-bedii nitelikteki özel metin kurucu işaretlere kısaca olarak değinilecektir.

3.1. İşaretlerin Seçimi Dünyasında

⁹ Her şeyden önce insan tarafından antropolojik olarak algılanan ve bilişsel bir bilinçlenmeyle olgunlaştırılan düşüncünün oluşumu ve gelişimi sürecinin biçimlenmesine ve dil çerçeveli etkenlerce de giderek hızlandırılmasına bağlı olarak belirlenebilmektedir. Bu kavrayış, Yaratınca sağlanan düşünsel oluşumun ve gelişimin dünya düzeyinin dengelenmesinde rol alan kavramların rolüyle ve lengüistik olarak adlandırılmasıyla bağlantılıdır. Dünyanın dil haritasını oluşturan evrensel ve ulusal nitelikli fonetik, fonolojik, morfolojik, sentaktik, leksik, sözlüksel ve deyim bilimsel düzeyleri, hem somut dil bilimsel belirtileriyle işaretlenen hem de soyut kavramsal yapılanmalarıyla anlatımda belirginleşen kavram ve kategorileriyle betimlenebilmektedir. Söz konusu karakteristik kategorilerden biri olarak birçok dilde somut dil bilimsel belirtileriyle işaretlenen, birçok dilde ise leksik, sentaktik ve morfolojik belirtilerin birincil ve sonraki işlevleriyle bileşiksel olarak ifade edilebilen genel görünüşsellik kavramı ve buna bağlı olarak belirlenebilen görünüş alt kategorisi gösterilebilir (Musaoğlu, Kirişçioğlu 2008). Bu bağlamda aktarma kavramı veya algılanması, uygun aktarma bilimi kavramı ve kategorileriyle Türk yazı dilleri arasında hem bilişimsel hem de edebî yöntemlerle yapılabilir bir olgu niteliğinde 1990-2000’li yıllarda somut bir lengüistik kavram olarak belirlenebilmektedir. Deneme metinlerinin özel metin kurucu işaretleri anlayışı da, bilgi çağının bilişsel terminolojisinde somut bir lengüistik kavram olarak genellikle XX yüzyılın son çeyreğinden itibaren yer almaktadır.

Dildeki yapı-anlatım farklılığının millî mantalitede bir özellik ve özgünlük olarak yansıdığı, çağdaş etnik içeriği tarihi kimliği ve gelişmeleri ile ele alan budun dilbilimde (Alm. *Etnolinguistik*, Fr. *etnolinguistique*, İng. *ethnolinguistics*, Rus. *Этнолингвистика*) çok önemle vurgulanmaktadır. Bu şu anlama geliyor ki, herhangi bir dil, diller ailesinde kendine özgü orijinal bir *dünya haritasına* sahiptir. Söz konusu görüş, başından itibaren dilbilim tarihinde eşsiz eserleriyle ve bilimsel sonuçlarıyla önemli bir yer alan dilbilimciler Humbolt'a ve Sepir-Uorf'a mahsus. Ünlü dilbilimci Anna Vejbitskiy ve Moskova semantik dilbilim okulu temsilcileri de söz konusu görüşü savunmaktalar (Apresyan 2011: 19). Bu görüşe göre herhangi bir yazı-konuşma dili, her şeyden önce kendi dil haritasıyla akraba ve genetik akrabalık bağları olmayan yakın ve uzak dillerden seçilmektedir. Bu bağlamda Kemal Abdulla metninde, Azerbaycan Türkçesinin kendine özgü *dünya haritasından* bir kılavuz yol gösteren olarak yerinde ve uğurla yararlanılabilmektedir. Bunun yanı sıra, Kemal Abdulla metninde söz konusu dünya haritasını ifade eden hem dil hem de diğer metin kurucu işaretler de çok doğru ve yerinde seçilmiştir.

Biz gerek dün gerekse bugün neyosfer ve biyosferin yanı sıra hem de belli bir *semiyosfer* (<http://semioties.ru/sphere/semiosphere.html>) ve konseptosfer çağında yaşadığımızın farkında olmalıyız. Dolayısıyla, kendine özgü belirgin gösterge bilimsel işaretleriyle seçilen bir semiyotik mekandaki mevcudiyetimizi idrak edebilmeliyiz! Aslında “*Biz şimdi işaretlerin seçimi dünyasında Yaratanın iradesiyle yaşıyoruz dersek*” daha doğru olacaktır. Söz konusu romanda da paralel dünyalardaki roman kahramanları çoğu kez herhangi bir somut seçim karşısındalar. Hayat veya ölümün seçimi, yazı veya mitin seçimi! Kariyerin, güzelliğin veya iktidarın, gücün seçimi vb. Herhangi bir seçim de romanda belli başlı semiyotik işaretleriyle gösterilmektedir. Sözelimi, roman kahramanlarından Bahram kişi “Mağaradaki çiçekli yazının sırrı açılın diye” ölümü seçer. Ölümün temel gösterge bilimsel işareti veya icra edeni ise romanda, her şeyden önce mağaranın ruhu tiplmesiyle ifade olunur. O, her an Bahram'ı takip eder. Elbette, ölüm somut, ruh ise soyut bir kavramdır. Nitekim hayat fanîdir, ruh ise ebediyen mevcuttur. İnsan öldükten sonra ruh onun bedeninden ayrılır. Mağaranın ruhu olgusu, mitolojik nitelikteki bir imtiyazlı ses veya nefes olarak hem de geçmişten gelir ve romanda özel bir metin kurucu işaret olarak başarıyla kullanılır.

3.2. Kemal Abdulla Metninde Metin Kurucu İşaretlerin Kullanılması

Peki *işaretler anlayışı* ne demektir? Burada, her şeyden önce, ilk olarak yeni dilbilim ilminin kurucusu Ferdinand de Saussure'ce belirlenen serbest nitelikteki dil-konuşma işaretleri hatırlanır (Saussure 1977). Bunların bazılarını yukarıda gösterdik. Fonemler, morfemler, leksemeler vb. olarak. Ancak yol işaretleri, duman (od yanmasa, tüstü çıkmaz), ses, koku ve bunun gibi diğer işaretler de semiyosferde yer almaktadır. Genelde herhangi bir bilim veya güzel sanat alanlarının özelde ise bedii edebiyatın veya deneme yazılarının kendine özgü işaretler sistemi bulunmaktadır. Genel semiyotikte her türlü sistemli, ardışık, anlamlı ve manalı işaretler, iletişimsel biçimlenmeleriyle XIX yüzyılın sonlarından itibaren özel bilimsel doğrultu veya gösterge bilimi niteliğinde sentaktik, semantik ve pragmatik yönleriyle incelenmektedir (Peirce 1983:151-210; Morris 1983: 37-89; Erkman-Akerson 2005: 93-116). Filolojik-lengüistik bilimde söz konusu semiyotik disiplinler genel olarak şöyle nitelendirilmektedir: **Sentaktik**, konuşma zincirindeki ve genellikle zamansal sıralanmadaki

işaretlerin; **semantik**, eşyanın anlamı ve işareti ve genel olarak da işaret taşıyıcılarının; **pragmatik** ise işaretle ondan istifade edenlerin arasındaki bir ilişki olarak belirlenmektedir (JIƏC 1990: 441).

Semiyotik işaretlerle kurulan belli bir tören, merasim, dans, uyku, oyun vb. bireysel ve kitlesel faaliyetler de dilbilimde münferit metinler olarak tarif edilmektedir (JIƏC 1990: 440-442). Böylece, pragmatik ve sentaktik olarak gerçekleşen herhangi bir metnin veya millî ve manevi nitelikteki metin teşekkülün kendine özgü bir işaretler sistemi veya dünyası vardır. Ve bütün metinler, şu veya bu biçimde işaretlerin hareketleriyle kurulmaktadır. Deneme metninin özel metin kurucu işaretleri ise, şüphesiz ki, yazarın kendine veya somut bir durumda onun eserine mahsustur. Söz konusu işaretler, her şeyden önce yazar-okur ve ifade edilen gerçekliğe yazar münasebeti bağlamında pragmatik olarak belirlenebilmektedir. Genelde semiyotik işaretler arasındaki biçimsel ve içeriksel bağlantıya göre ise her çeşit metin kurucu işaretler sentaktik özellikleriyle de incelenmektedir. Deneme metnlerinin başlıkları, münferit cümleler, nominatif adlandırılmalı kelimeler, deyimler, cümleden büyük birlikler, anagramlar, kısaltılmış nominatif adlandırmalar, arkaik sözcükler vb. özel dil metin kurucu işaretleri olarak kullanılır. Etnik, folklorik, etnografya, demografik ve mitolojik mahiyetli simgeler ve imgeler, çeşitli paralel edebî konular, süjeler, önce görmeler, duygusal olgular ve düşünceler de deneme metninin özel metin kurucu işaretleri olarak yazar anlatımında yer almaktadır. Sözelimi Unutmağa Kimse Yok romanında aşağıda belirtilenler, yazara mahsus olan edebî-bedii nitelikteki özel metin kurucu işaretler olarak değerlendirilebilmektedir:

- F.Q. kısaltması yazarın kendisinin veya zamanın yaratıcı gençliğinin grafik işaretlerle ifade olunan metin kurucu göstergesidir;
- Mitolojik ve bununla da bilişsel içerikli Qarağac, Çoban papağı, Çiçekli yazı, Vəng dağı, İşıqsaçan daş, Bozlar, Mağara vb. kelimeler ve söz birleşmeleri metin kurucu özel ad göstergeleridir;
- F. Q. -nin ve Bahram'ın düşünde gördüğü paralel uykular ve aynı uykuları görme olayları veya paralel dünyalardan birinin uykularda yazar gerçekliği olarak gerçekleştirilmesi unsurları, ayrılıkta özel metin kurucu işaretler olarak kullanılmaktadır;
- Eryenin ölümden kurtula bilmesi için gıyaben köyün imamı Seyit Cafer'e "makintoj palto" (Deri mont) alma sözü vermesi olayı da özel metin kurucu işaret niteliği taşır vb.

Söz konusu romanın başlığı ve Kemal Abdulla'nın önceki romanlarının başlıkları da doğru seçilmiş özel metin kurucu işaretler olarak değerlendirilebilir. Bu bakımdan yazarın *Eksik Elyazması* romanının başlığı dikkatleri daha çok çeker. Roman, Dede Korkut hikâyeleri kavramsal bağlamının şimdiye kadar denemesel olarak yorumlanmayan tarihî metin altı motiflerine ve Şah İsmail şahsiyetinin hâlâ toplumca iyi bilinmeyen edebî-psikolojik çizgilerine göre yazılmıştır. Eser, Türkiye'de Türkiye Türkçesinde yayımlandıktan sonra İstanbul'da bir araştırmacı Türkolog bir yazısında Dede Korkut Kitabının yeni bir elyazmasının bulunduğunu bildirmişti. Böyle bir yanlış çağrışımın ortaya çıkması, her şeyden önce, bir özel metin kurucu işaret olarak *Eksik Elyazması* roman başlığının yazar tarafından çok uğurlu seçimiyle ilintilidir. Aslında söz konusu başlık, kendisi başlı başına bir meta metin

ve meta bağlamdır. Yazar söz konusu kavramsal bağlamı, konular ve edebî tiplerle tematik olarak işleyerek çalışma süresinde metinleştirmiştir. Veya yazarın *Büyücüler Deresi* romanının başlığı da edebî-bedii nitelikli özel bir metin kurucu işaretlerdir. Bu başlık, sıradan insanlarca bilinmeyen esrarengiz bir dünyaya işaret etmektedir. Burada, sanki Yeni Çağa ilişkin bir *bedii tasavvuf dünyası modeli* gözlerimiz önünde canlandırılabilir. Böylece, Kemal Abdulla'nın roman metninde bir yandan Eksik Elyazması başlığıyla mitolojik ve folklorik ve aynı zamanda edebî, efsanevi ve tarihî şahsiyetlerin metin altı dünyası, bir yazar gerçekliği veya bedii metin modeli olarak alıcı tarafından veya okur tarafından algılanmaktadır. Öte yandan *Büyücüler Deresi* romanının başlığıyla ve metniyle mistik dünyamızın olup bitenleri, ruhlar dünyası bağlamı ve ruhun gözü ekseninde metinleştirilebilir. *Unutmağa Kimse Yok* romanının başlığıyla ise, yukarıda da belirtildiği üzere, paralel dünyalara, muhteşem ahenge ve hadiselerin ufku veya ufuk çizgisine bütünüyle işaret edilmektedir. Bütün bunların ise günümüz insanınca unutulması veya gereğince algılanmayışı mümkün değildir. Ne dün, ne bugün, ne de yarın!

3.3 Unutmağa Kimse Yok Romanındaki Edebî-Bedii Nitelikli Bazı Metin Kurucu İşaretler...

Romanın Önsöz'ünü ünlü halkbilimci bilgin Arif Acaloğlu yazmıştır.

Eserin temel metni sekiz fasıla bölünmektedir.

Son söz yerinde özel olarak **Son** adlı bir parça verilmiştir.

Romanın birinci faslı 4, ikinci faslı 6, üçüncü faslı 6, dördüncü faslı 3, beşinci faslı 6, altıncı faslı 19, yedinci faslı 10, sekizinci faslı 7 yarım başlıktan ve ya veya başka bir ifadeyle “paragraf-başlıksızlardan” (<http://kult.az.com>) oluşmaktadır. Söz konusu başlıklar, yazarın bedii kavramlar dünyasının *anahtar kelimeleri* olarak da nitelendirilebilir. Onlarla doğrudan ve dolaylı olarak yazarın kendi yorumlaması ile belirlenen kavrayışlara ve diğer evrensel nitelikteki kavramlara işaret edilmektedir. Ve söz konusu kavramlar da kitabın uygun bölümlerinde açılmaktadır. Bundan dolayı romandaki bütün başlıklar ve yarım başlıklar, aynı zamanda edebî-bedii nitelikli özel metin kurucu işaretler olarak yorumlanabilmektedir.

Şunu vurgulamak gerekir ki, Kemal Abdulla'nın daha önceleri okul hayatına ilişkin olarak kaleme aldığı Tarihsiz Günlük (2005) eserinde de yarım başlıklar, özel metin kurucu işaretler yerinde kullanılmaktadır. Ancak Tarihsiz Günlük eserindeki başlıklar, okul hayatına, dolayısıyla, somut bir okulda gerçekleşenlere işaret etmektedir (Musaoğlu 2010: 52-56). *Unutmağa Kimse Yok* romanındaki başlıklar ve yarım başlıklar ise bütün dünyaya, İlahî Mantık'a işaret etmekte ve romanın süjesi kavramsal nitelikteki kategorilerle çerçevelenmiş bir mahiyet taşımaktadır. Bu bakımdan söz konusu eser, yeni bir roman kurgulama tekniği örneği olarak da dikkatleri çekmektedir.

Kelime, cümle, cümleden büyük birlikler olarak ifade edilen edebî-bedii nitelikteki özel metin kurucu işaretler, *Unutmağa Kimse Yok* romanının metninde sık olarak kullanılmaktadır. Söz konusu diskursal durumlarda somut dil işaretleriyle, dolayısıyla, sözcüklerle, arkaik kelimelerle veya kelime grupları, cümleler ve cümleden büyük birliklerle edebî-bedii seciyeli özel metin kurucu işaretlerin pragmatik ve sentaktik işlevleri birbiriyle örtüşmektedir. Bu ise, romanın bedii metninin temel özelliklerinden biri olarak sayılmalıdır.

Söz gelimi:

-Profesör, Günortaç, patriarh, burun, insasanlar (insan gibiler anlamında yazarın fonetik çağırışımla türettiği bir kelime) gibi sözcüklerle;

-Ay zolağı, yağış anı, ay axşamı gibi kelime grupları vb.

Yukarıda verilen kelimelerden ilk önce *Profesör* sözcüğünün üzerinde duralım. *Profesör* sözcüğünün sözlüksel anlamı *ilmî ad* demektir. Yazar, Unutmağa Kimse Yok romanında söz konusu kelimeyi edebî-bedii seciyeli özel metin kurucu işaret olarak çok büyük bir başarıyla kullanabilmiştir. Söz konusu kelime, yazarın Dilciliğe Seyahat (2010) adlı eserinin metninde de özel bir metin kurucu işaret olarak yer almaktadır.

Bilindiği gibi, akademik Memmedağa Şiraliyev *profesör adını Azerbaycan'da* çok genç yaşlarında ilk olarak alan bilim adamlarından biri olmuştur. XX yüzyılda Azerbaycan'da dilbilim ilminin kurucularından olan akademik gerek halk arasında gerekse ilmi çevrelerde ve eğitim camiasında *profesör* adıyla çağırılıyordu. Hatta o dönemde Sovyetler Birliğinin diğer büyük şehirlerindeki akademik çevrelerde de Memmedağa Şiraliyev'e söz konusu adla hitap ediliyordu. Moskova'da, Leningrad'da, Taşkent'te, Alma-ata'da, Aşkabat'ta vb. (Bu satırların yazarı bunun yaşayan tanıklarındandır.) Çünkü söz konusu kelime, Memmedağa Şiraliyev'in bütün bilimsel, pedagojik, insanî özelliklerine ve resmî devlet görevlerindeki faaliyetlerine bir bütün olarak işaret ediyordu. Romanın metninde *profesör* kelimesinin sözlüksel manasının ifade ettiği umumi anlam alanı, söz konusu sözcüğün rahmetli Memmedağa Şiraliyev'in şahsiyetine ait bildirdiği diğer bilimsel, pedagojik, resmî devlet görevlerindeki faaliyetlerine dair anlam alanlarıyla aynı bir eksende münferit *kavramsal çerçeveler* olarak meta bağlama göre bir arada çerçevelenmektedir. Bundan dolayı, *profesör* kelimesiyle ifade edilen özel metin kurucu işaretten burada söz edilmektedir. Böylece Kemal Abdulla Azerbaycan edebiyatında ilk defa olarak rahmetli akademik Memmedağa Şiraliyev'in unutulmaz bir bedii tiplemesini canlandırmıştır¹⁰.

Bu bağlamda, Mübariz kişi tiplemesini canlandırmak için romanda özel metin kurucu işaret olarak kullanılan *burun* sözcüğünün *kavramsal anlam çevrelerinin* açıklanmasının doğru olacağını düşünüyoruz. Her şeyden önce, söz konusu sözcüğün özel bir sözlüksel manası vardır. O, insan ve hayvanın yüzündeki koku bilme ve teneffüs organının adını bildirmektedir. Söz konusu sözcük, çeşitli şeylerin, aletlerin vb. uç tarafı, ileri çıkan kısmı manasında isimlerle de kullanılmaktadır. Bu zaman belirtilen kurucu sözcükle deyimsel anlamlı hem belirli hem de belirsiz sabit ismi ve bazen de fiil tamlamaları oluşturulmaktadır. Söz gelimi: Çekmenin burnu, Zığ burnu, Ümit burnu; burun vurmak (üzüm dallarının ucunu kesmek) vb. Veya *burun* sözcüğü fiili ve tümleşsel nitelikteki deyimlerin kurucu deyim bilimsel birleşeni olarak kullanılır. Söz gelimi: Burnu kanamamak, burnu ovulmak, burnundan düşmek, burnundan gelmek, burnunu yukarı tutmak, burnunu ovmak, burnunun ucu göynemek, burnunun ucunda//burnunun dibinde (Azerbaycan dilinin izahlı lüğeti 1964:330).

Unutmağa Kimse Yok romanının metninde Mübariz kişinin burnu, C. Memmedkuluzade'nin Danabaş Köyünün Olayları adlı eserindeki meşhur Hudayar Bey

¹⁰ Burada erken dünyasını değişmiş, istidadlı, rahmetli Aydın Memmedov'un 1979'yılında akademik Memmedağa Şiraliyev'in 70 yılı doğum günü münasebetiyle yazdığı *Profesör* adlı makalesinden söz etmeden edemiyorum. Makale, Edebiyat ve İnce Sanat gazetesinde yayımlanmıştı. Söz konusu makalede Memmedağa Şiraliyev'e hem Yüksek Tahsil Komisyonunun hem de halkın verdiği *profesör* adının ifade ettiği *kavramsal anlam çerçevesi* bilişsel olarak açıyordu.

tiplemesinin burnuyla karşılaştırılmaktadır ve yazar şu sonuca varmaktadır ki, çeşitli paralel dünyalarda birçok şey değişmemektedir. Değişen ise çoğu kez çeşitli zahirî alametlerden ibaret olur: “F. Q. Mübariz kişinin uzun burnuna yine de dikkatlice baktı. Aslında çok istiyordu ki, gözlerini kaçırсын, ancak söz konusu *burun* kendisi gelip giriyordu onun gözlerinin içerisine. Mübariz bunu his etti, gerçekten yazık Mübariz kendisi de bazen bilmiyordu ki, burnunu nerede saklasın, yeri geldi gelmedi cebinden mendilini çıkararak özenle burnunu siliyordu. F. Q. Yine de Mirza Celil’in Hudayar Beyini hatırlamadı mı, hatırladı ve o, tebessümünü zorla sakladı. Adamlar, onların duyguları, heyecanları, kulakları, burunları zamanla değişmez. Değişen zahirî şeylerdir: Elbisedir, saç düzümüdür, makyaj çeşitleridir, bir azıcık da akılın (o da eğer varsa) azlığı çokluğudu...” Abdulla 2011: 380).

Ancak söz konusu edebî-bedii tiplmeler arasındaki farklılık bundan ibarettir ki, Hudayar Bey burnunu saklamağa ihtiyaç duymuyordu. Mübariz kişi ise burnunun uzunluğundan utanır. Sanki burnunu saklamak için cebinden sık sık ütülü ve katlanmış mendilini çıkararak burnunu siler ve mendilini yine de cebine koyar. Mübariz kişinin bu hareketi, romanın ikinci paralel dünyasında, söz konusu tiplemenin yer aldığı veya özel metin kurucu işaretin kullanıldığı sahnelerde çeşitli biçimlerde tekrar olunmaktadır.

Elbette, *burun* bizi çevreleyen dünyanın kavranılmasında yer alan en önemli duyu ve aynı zamanda algılama organlarımızdan biridir. Çünkü biz kavramları veya neyosfer, biyosfer, semiyosfer gibi konseptosferi de, dolayısıyla dünyanın kavramlar haritasını genellikle okuyarak, işiterek, görerek ve duyarak algılarız. Soğukta soğuğu his ederek en çok üşüyen organlarımızdan biri de burundur. “Burnunun ucu göynәмәk//burnunda tütmeк” veya “burnunu hara gәldi soxmaq//burnunu sokmaq” deyimlerinin de “deyim bilimsel çevre ve çevrelenmeye” (Тагиев 1966) göre belirlenebilirliği açıktır. Söz konusu deyimlerin mecazî dil birimleri olarak belirlenmesinde, *burun* kurucu sözcük birleşeninin tıp ilmine göre de tespit edilen hassaslığının temel alındığı söylene bilir. Bu bakımdan *burun* sözcüğü birincil nitelikteki kavramsal anlam alanlarıyla genelde edebiyatta, özelde Unutmağa Kimse Yok romanının metninde özel metin kurucu işaret olarak kullanılmıştır. Romanın ikinci paralel dünyasının kavramsal ve bilişsel olarak açıklanmasında, *burun* sözcüğünün leksik deyim bilimsel anlam sahalarıyla onun yazınsal ve işlevsel metin kurucu özellikleri örtüşmüştür. *Burun* sözcüğünün edebiyatta ve dilde genellikle mecazî anlamlarda kullanılması ve çoğu kez de insan yaşamı, duygu ve düşünceleriyle ilgili sıra dışı anlamlandırmaları ifade etmesi, onun Unutmağa Kimse Yok romanının metninde de özel bir metin kurucu işaret olarak yar almasını şartlandırmıştır, diye düşünüyoruz. Bu bağlamda, metinde gerek bir-biriyle örtüşen dil işaret ve metin işaret parametreleri gerekse birbiriyle örtüşmeyen diğer metin kurucu işaretler kavramsal-lengüistik, edebî-lengüistik bakımlardan daha geniş bir incelenmeye alına bilir. Bu, geleceğin işidir. Çünkü tek bir yazıda bütün bunları içermek mümkün değildir. Teklik ve tekcenelik kavramının parametreleri bunu olanaksız kılmaktadır.

Teklik, Yaratana mahsus bir özelliktir!

Son söz yerinde!

Bazen Azerbaycan’da diyorlar ki, 20 yıllık bağımsızlık döneminin en iyi eserleri edebiyatımızda daha yazılmamıştır. Düşüncemize göre söz konusu eserler, artık yazılmış bulunmaktadır. Kemal Abdulla’nın “Eksik Elyazması”, “Büyücüler Deresi” ve “Unutmağa Kimse Yok” triloji öyküsü, bağımsızlık dönemi Azerbaycan edebiyatının en büyük roman

metinidir, diye düşünüyoruz. Çünkü son derece uygun bir yazar gerçekliği, söz konusu trilojide art//eş ve iç görünümelerde, semiyotik nitelikteki özel metin kurucu işaretlerin çoğu kez birbiriyle örtüşen tematik açıklanmalarıyla bir roman anlatımında ilk defa olarak ifade olunabilmiştir. Paralel dünyaların, muhteşem ahengin ve hadiselerin ufku veya ufuk çizgisinin gelecek parametrelerinin tematik olarak deneme yazısı düzeyindeki ön görünümlü edebî-bedii ifadesini ise gerek toplumumuz ve Türk Dünyası gerekse bütün dünya yazardan sabırsızlıkla beklemektedir.

Kemal Abdulla'nın Unutmağa Kimse Yok romanında ana dilinde ifade olunan bedii yazar gerçekliğinin modeli, paralel dünyaların kavramlar haritasına göre kurulmuştur. Romanda ve Kemal Abdulla'nın diğer bedii eserlerinde çok net olarak ifade edilen bedii kavramlar dünyası ve genellikle çağdaş edebiyat gerçeklikleri, bugün artık kavramsal nitelikteki edebî-lengüistik ölçütlerle incelenmelidir. Bu, bilgi çağının talebidir. Nitekim roman üzerine şimdiye kadar yazılan makalelerde de artık yeni edebî-felsefi ölçütlere dayanan birçok düşünceye ve bazı az ve öz nitelikteki eleştirel düzenlenmelere rastlamak mümkün. İşte ben de söz konusu doğrultuda bir şeyler ifade etmek istedim. Söyleye bildimse ne mutlu bana!

KAYNAKÇA

- Abdulla, Kamal (2005), *Tarixsiz gündəlik*, povest, XX YNE. Bakı, 286 s.
- Abdulla, Kamal (2010), *Dilçiliyə səyahət, Dilçi olmayanlar üçün dilçilik*, Bakı: Mütərcim, 210 s.
- Abdulla, Kamal (2011), *Unutmağa kimsə yox...*, roman, Azərbaycan Nəşri, 527 s.
- Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti, I Cild, A-Q, Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, Bakı, 595 s.
- Апресян В.Ю. (2011), *Опыт кластерного анализа: русские и английские эмоциональные концепты*. –Вопросы языкознания, No 1, s. 19-51.
- Dilçilik ensiklopediyası. I cild, 513 s.; II cild, 526 s. (dərs vəsaiti), Bakı, Mütərcim, 2006-2008.
- Дитрих В. (2002), *Влияние языков Американских индейцев на романские языки (II): “общие языки”: ацтекский, кечуа и тупи. Субстрат, адстрат или интерстрат?* – Вопросы Языкознания, № 2. с. 64-85.
- Добровольский Д. О. (1998), *Национально-культурная специфика во фразеологии (II)*. –Вопросы Языкознания, № 6. с. 48-56.
- Erkman-Akerson, Fatma (2005), *Göstərgəbilimə Giriş*, MULTILINGUAL, Klodfarer Cd. 40/6 Çemberlitas-İstanbul, 262 s.
- Əliyev, Rəhim (2011), *Mühit qəlpəsinə dönən ömür...*, <http://kult.az.com>, 26.06.2011, 15:02.
- Ələkbərli, Aydın (2011), *“Unutmağa kimsə yox...” romanı barədə “ultradiqqətli” bir oxucunun bəzi mülahizələri*, <http://kult.az.com>, 31.05.2011, 10: 21.
- Насılı А. (2010), *Kamal Abdulla: Seçimin morfolojiyası*, Bakı-Mütərcim, 131 s.
- ЛЭС: 1990, *Лингвистический энциклопедический словарь*, Москва, “Советская Энциклопедия”, 1990, 683 с.
- Лотман. Ю.М. *О семиосфере* (1984). Статьи по семиотике и топологии культуры. Таллин “Александр”, 1992, Т. 1.

<http://semioties.ru/sphere/semiosphere.html>, 10.01.2011

Моррис Ч. У. *Основания теории знаков*. В кн. Ю. С. Степнова (Сост. и общ. ред.) *Семиотика*. Москва, Радуга, 1983, с. 37-89.

Musaoğlu, Mehman (2003), *Türk Folklorik Metinlerinin Ontolojik-Folklorik Temelleri*// –Dil Dergisi, Sayı: 118, Ocak-Şubat, Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 16-25.

Musaoğlu, Mehman, Kirişçioğlu, Fatih (2008), *Türk Dil Biliminde Görünüş Kategorisinin İncelenmesi Üzerine*. Türkologiya, No 1-2, s. 32-54.

Musaoğlu, Mehman (2010), *Kemal Abdullanın Eserleri Türkiye Türkçesinde*, Kültür Ajans Yayınları, Ankara, 207 s.

Musayev, Mehman (2011), *Türk ədəbi dillərində mürəkkəb cümlə sintaksisi*, Dərs vəsaiti, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Bakı Slavyan Universiteti, Bakı, 401 s.

Пирс Ч. С. Из работы “Элементы логики. Grammatica speculativa”. В кн. Ю. С. Степнова (Сост. и общ. ред.) *Семиотика*. Москва, Радуга, 1983, с. 151-210-89.

Səlcuq E (2005), *Kədarin sirri. Kamal Abdullanın bədii yaradıcılığının özəllikləri, (ədəbi-bədii esse)*, “XXI”- YNE, Bakı, 285 s.

Соссюр Ф. Де. (1977), *Труды по языкознанию*. Москва.

Стариченок В. Д. (2008), *Большой лингвистический словарь*. Ростов-на-Дону, Феникс, 811 с.

Тагиев М. Т. (1966), *Глагольная фразеология современного русского языка (Опыт исследования фразеологических единиц по окружению)*, Изд-во “МААРИФ”, 250 с.